

Sigitas Narbutas

LITERATŪROS PROFESORIUS
JURGIO LEBEDŽIO ASMENYBĖ IR DARBAI
IŠ TRISDEŠIMTIES METŲ PERSPEKTYVOS

2003 m. sausio mėn. Lietuvių literatūros ir tautosakos institute buvo pagerbtas Vilniaus universiteto profesoriaus Jurgio Lebedžio (1913–1970) 90-ies metų jubiliejus. Šia proga buvo surengti pirmieji „Jurgio Lebedžio skaitymai“ tuo pabrėžiant ypatingus šio literatūros istoriko, pedagogo, senosios raštijos propaguotojo nuopelnus moderniajai lietuvių kultūrai. Renginio metu perskaityti pranešimai, taip pat Profesoriaus mokinių, auklėtinių ir įpėdinių atsiminimai parodė, jog svarbus tebėra ne tiktai mūsų santykis su netolimos praeities įvykiais ir asmenybėmis, tapusiomis tarsi kokiais tos praeities simboliais. Reikšmingu dalyku laikytinas taip pat tinkamas: išsamus, įvairiopus, nešališkas ir objektyvus, – tų asmenybių veiklos, jų santykio su aplinka (valstybe, tauta, jų raida, būkle bei perspektyvomis, taip pat šeima, tikėjimu ir t.t.) apibūdinimas. Tokių apibūdinimų pagrindu galima spręsti apie paskiro asmens vietą kultūrinėje kurio nors laikotarpio panoramoje, apie jo reikšmę nacionalinės kultūros raidai, apie gelminius procesus, keitusius tarpukaryje susiformavusią tautinę kultūrą ir apie daugelį kitų svarbių dalykų.

J. Lebedžio, jo kartos gyvenimą ir darbus žymi lietuvių valstybingumo, kultūros ir siauriau imant lituanistikos tragedija, prasidėjusi 1940-aisiais. Antrojo Pasaulinio karo įvykiai, hitlerinė, vėliau stalininė okupacija, pokario rezistencija, jos pralaimėjimą lydėję visuomeninės sąmonės ir sąžinės pokyčiai, žymimi vis dažnesnių rezignacijos ir dvasinės degradacijos ženklų, taip pat nušviečiami kad ir silpstančių, bet ganėtinais dažnų neprisitaikymo, nesitaikstymo, oponavimo, netgi pasipriešinimo liepsnų, profesionalaus humanitaro kelią pasirinkusių žmogų turėjo veikti lygiai kaip ir kitus: įvairiom kitom kryptim ėjusius bendraamžius, taip pat vyresnius bei jaunesnius amžininkus, ieškojusius savo vietos visuomenėje, kūrusioje gyvenimą pagal svetimos valstybės prievarta diegiamas kitokias nei anksčiau vertybes. Ir kaip ne vienas iškilėsnis bendraamžis, kaip daugelis legaliai veikiančių, valdišką darbą dirbančių amžininkų J. Lebedys gyvenime ir kūryboje

privalėjo tam tikru mastu deklaruoti lojalumą beįsitvirtinančiai okupacinei valdžiai, oficialiajai doktrinai bei kitiems tos valdžios atributams. Apibūdinti jo deklaruoto lojalumo pavidalus, nustatyti jų mastą šiandien atrodo ne mažiau svarbu kaip ir apibūdinti šio asmens lituanistinių darbų indėlį. Ne kurio nors vieno, o šių abiejų Profesoriaus ryšių su aplinka sąžiningas ir nešališkas apibūdinimas mums svarbus pirmiausia kaip priemonė, padėsianti patiems apsaugoti nuo vienusiškų vertinimų ir suteiksianti mūsų praeities pažinimui pagrįsto ir tvirto sprendimo galią.

J. Lebedžio mokslinė ir pedagoginė veikla pokario metais reiškėsi tam tikroje institucinėje terpėje. Ją sudarė pagrindinės kultūros įstaigos: Lietuvių literatūros institutas, Vilniaus universitetas, Valstybinė grožinės literatūros leidykla, Knygų rūmai, taip pat kai kurios Vilniaus bibliotekos ir archyvai. Ir šiuose, ir kituose kultūrinės veiklos židiniuose tarpukario lituanistikos tradicijos buvo puoselėjamos tam tikrais pavidalais, žymiu mastu priklausiusiais pirmiausia nuo institucijoms vadovavusių bei jose dirbusių asmenų. Tuo tarpu pačią įvairių sričių humanitarų raišką legalizavo tam tikros privalomo lojalumo apraiškos, neretai išreiškusios, o kartais tik atspindėjusios oficialiąją politinę doktriną ar jos retoriką. Iš tokių galima paminėti humanitarų raštams privalomą literatūros raidos skirstymą epochomis pagal ekonomines formacijas (gamybinių santykių tipus), kultūros reiškinių, kūrėjų ir literatūros realijų vertinimą socialiniu (klasiniu) aspektu, tam tikrų metodų (pavyzdžiui, senojoje raštijoje – kritinio, o XX a. grožinėje literatūroje – socialistinio realizmo) sureikšminimą ir t.t.

Minima oficialioji doktrina Lietuvoje imta didžiuliais neregėtais mastais ir jau sistemingai skleisti Sovietų Sąjungai 1944 m. antrąkart okupavus šalį; atsižvelgus į tos doktrinos poveikio pavidalus bei padarinius ją šiandien galima prilyginti dar vienai – jokiose suvestinėse neminimai – NKVD divizijai, veikusiai Lietuvoje ir kultūros raidą čia deformavusioje ne ką brutaliau, nei Juozo Bartašiūno sribai tai darė su Lietuvos kaimais. Mat per pirmąjį pokario dešimtmetį Lietuvoje ypač gausiai spausdinti Josifo Stalino ir Vladimiro Lenino veikalų vertimai ir šis bei tas iš Karlo Marxo ir Friedricho Engelso palikimo¹. Li-

¹ 1947–1948 m. Vilniuje buvo išspausdinti du Lenino „Raštų“ tomai, 1948–1952 m. išėjo Stalino „Raštai“ (t. 1–13), 1949–1950 m. pasirodė Marxo ir Engelso „Rinktinių raštų“ dvitomis, 1950 m. išėjo pirmieji trys Lenino „Raštų“ tomai (paskutinis, 45-asis, pasirodė 1973). Kalbos, literatūros, meno ir kitiems kultūros reikalams aptarti tuo pat metu dideliais tiražais buvo leidžiamos specialios Stalino, Lenino darbų rinktinės,

teratūros raidos, kūrinių ir paskirų rašytojų kūrybos vertinimas, pagrįstas šiuose veikaluose išdėstyta leninine visuomenės raidos samprata ir stalinistiniais antstatinių reiškinių vertinimais, tuo metu ženkliau pasireiškė LTSR rašytojų sąjungos šulų, pirmiausia Jono Šimkaus (1906–1965), taip pat Kosto Korsako (1909–1986) ir jo vadovaujamo Lietuvių literatūros instituto mokslininkų darbuose, ypač kolektyviniuose². Slogias gyvenimo ir kūrybos sąlygas pastebėjęs ir kai ką teisingai nuspėjęs Jonas Grinius (1902–1980) apie tą laikotarpį ir kai kuriuos čia paminėtus asmenis viename straipsnyje rašė³:

Kad kovoje prieš vieningą tautinio atgimimo srovę vykdomas net didelis spaudimas į kritikus, tai atskleidžia sovietinių rašytojų sąjungos valdybos posėdis 1950 m. spalio 11–12 dienomis. Aprašydama šitą plenumo posėdį Tiesa, primena, kaip savo klaidas kritikos darbe prisipažino J. Šimkus, J. Butėnas, K. Korsakas. J. Šimkaus užpultas teisinosi ir Mykolaitis–Putinas. Jis „nurodė į jo padarytas klaidas vertinant Donelaičio ir Maironio kūrybą, teisingai pažymėjo, kad jam ir eilei kitų rašytojų kūrybiniam darbui kliudo nepakankamas įsigilinimas į šių dienų darbo žmonių gyvenimą ir vykdomus didžiulius socialistinės statybos darbus. Tačiau kalbėdamas apie nacionalinį judėjimą [atseit, tautinį atgimimą. J.G.], drg. Mykolaitis vėl pakartojo senas klaidas ir svarstė tą judėjimą, atitraukęs jį nuo konkre-

taip pat kitų Sovietų Sąjungos (vėliau ir Sovietų Lietuvos) vadovų bei aukštųjų partijos funkcionierių veikalai. Tada lietuvių kalba pasirodė Stalino „Leninizmo klausimai“ (V., 1946), „Marksizmas ir nacionalinis–kolonijinis klausimas“ (V., 1947), „Marksizmas ir nacionalinis klausimas“ (V., 1947; 1952), „Marksizmas ir kalbos mokslo klausimai“ (V., 1950; 1951; 1952; 1954), „Dėl marksizmo kalbos mokslė“ (V., 1950); Lenino veikalų rinktinė „Marksas. Engelsas. Marksizmas“ (V., 1947), rinkiniai „Leninas apie literatūrą“ (K., 1946), „Leninas apie kultūrą ir meną“ (K., 1948), Antano Sniečkaus „Apie ideologinio darbo pagerinimą“ (V., 1948) „Lietuvių kalbos ir kultūros klausimai J. V. Stalino veikalų kalbos mokslo klausimais šviesoje“ (V., 1953) ir kt.

² Iš tokių pirmiausia minėtinas: *Lietuvių literatūros istorijos konspektas*, d. 1: (*Feodalizmo epochos literatūra*), red. prof. K. Korsakas, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1952. – J. Lebedys jį recenzavo greičiausiai tuo metu, kai knyga jau buvo išspausdinta, todėl jai būdinga stipresnė politinio angažavimosi raiška nei kitiems tekstams, kuriuos Instituto mokslininkai tuo metu rengė ar tik planavo ir kuriuos prieš spausdinimą duodavo jam recenzuoti. Be specialių tyrinėjimų dabar sunku pasakyti, kaip būtų atrodžiusi, pavyzdžiui, „Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija“ ar pirmasis „Lietuvių literatūros istorijos“ tomas, jeigu jų savu metu nebūtų kompetetingai įvertinęs J. Lebedys.

³ Jonas Grinius, „Lietuvių literatūra tarp kūjo ir priekalo“, in: Idem, *Veidai ir problemos lietuvių literatūroje*, [d.] 1, redagavo A. Liuima S.J., Roma: Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija, 1973, p. 373.

čių klasių kovos sąlygų”⁴. Ką psichologiškai reiškia senam profesoriui ir savo srities geram specialistui, geltonsnapių fanatikų spaudžiamam, viešai prisipažinti prie savo nepadarytų klaidų, vakariečių žmogui sunku suprasti. Bet jam gali būti visai nesuprantama, kokia psichologiškai sunki būklė susidaro žmogui sovietinėje santvarkoje, kai kažin koks anonimas visagalės partijos oficioze prikiša atkritimą į senas klaidas. Tai grasinimas, kurio pasėkas sunku numatyti. [...] Tik laisvai susiformuota pasaulėžiūra, su meile išpažįstama ir vykdoma gyvenime, kūryboje gali duoti žymių vaisių, o ideologija, brukama kūrėjui grasinimais ir prievarta, literatūros ir meno kūrybą gali tik žaloti ir smukdyti. Todėl gaila lietuvių rašytojų. Gaila vargšės Lietuvos.

Toliau J. Grinius nurodė, kad ideologinė prievarta nieku būdu nebisaigė su Stalino mirtimi (1953) ir asmenybės kulto pasmerkimu (1956). Jos apraiškų nuolat pasitaikydavo: kalbant apie profesionaliąją lituanistiką stalinistinės doktrinos recidyvų galima surasti kai kuriuose lietuvių humanitarų veikaluose, parašytuose netgi septinto dešimtmečio pabaigoje⁵, o lenininio mokymu apie visuomenę lietuvių literatūros istorijos buvo grindžiamos kone iki XX a. paskutinio dešimtmečio.

Keliolika Stalino ir Lenino veikalų aukščiau paminėjome, norėdami parodyti, kokių didžiulių būta tos grėsmingos svetimos ideologinės atakos mastų. Pati ataka, beje, tebelaukianti išsamaus nešališko tyrinėjimo, pasižymėjo dar viena ypatybe: čia suminėti ir nesuminėti veikalai ne tik dengė bei slėpė, bet ir sankcionavo susidorojimus su kitaip maščiusiais asmenimis: Vilniaus universiteto profesūra, Lietuvos aukštųjų mokyklų studentija, bibliotekų, leidyklų, redakcijų, kitų kultūros įstaigų darbuotojais. Ir ideologinis, ir fizinis smurtas paaiškina, kodėl tik retas kūrėjas: rašytojas, literatūros tyrinėtojas ar kalbininkas, nevarato retorikos, liudijusios apie lojalumą jei ne okupacinei valdžiai, tai bent oficialiajam mokymui. Ir J. Lebedžio garbei reikia pasakyti, kad jis netgi aplinkybių priverstas tos oficialiosios retorikos griebdavosi itin retai. Stalinistinės doktrinos atspindžių esama jo daktaro disertacijos

⁴ *Tiesa*, 1950 m. spalio 15 d.

⁵ Čia galima nurodyti VU docento Ričardo Mirono (1908–1979) „Kalbotyros įvada“ (Vilnius, 1969), kuriame aptartos taip pat ir Stalino lingvistinės pažiūros. Iki Vinco Urbučio „Žodžių darybos teorijos“ (Vilnius: Mokslas, 1978) ir jo kalbotyros paskaitų kurso, skaityto pirmiausia lituanistams, Mirono veikalas buvo pagrindinis šios srities žinių šaltinis VU Filologijos fakulteto studentams.

tekste (baigta 1951, apginta 1953)⁶, tuo pačiu metu rašytame straipsnyje apie Simoną Stanevičių⁷ ir vienoje recenzijoje⁸, parašytoje apie 1952 m., taip pat kai kuriuose ankstyvuose užrašuose, naudotuose lietuvių literatūros paskaitoms⁹. Vėliau sukurtuose tekstuose, netgi publikacijose, parengtose VU Lietuvių literatūros katedrai itin skaudžiais 1959–1961 m.¹⁰, Profesorius oficialiajai doktrinai nebesilankstė ir jos retorikos nebevartojo¹¹. Be to, kai kuriuos aukščiau paminėtus tekstus vėliau rengdamas spaudai¹², J. Lebedys oficialiosios doktrinos retoriką irgi švelnino.

⁶ Jurgis Lebedys, *Simonas Stanevyčia*: (Monografija): Disertacija filologijos mokslų kandidato laipsniui įgyti, 1951, mašinraštis saugomas Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje (toliau – VUB RS), F 133–164.

⁷ Idem, *Simonas Stanevyčia*, b.m., straipsnio mašinraštis saugomas VUB RS F 133–77. Sprendžiant iš straipsnyje pacituotų šaltinių jį J. Lebedys parašė apie 1951 m.

⁸ Idem, „*Lietuvių literatūros istorijos konspektas*“, b.m., trys rankraščiai, saugomi VUB RS F 133–75. Juos laikotarpiu apie 1952 m. datuojame pagal minėtą „Konspekto“ pasirodymo datą.

⁹ Idem, [*Senosios lietuvių literatūros istorija*]: Nepanaudoti spaudai paskaitų konspektai, išrašai iš šaltinių, b.m., VUB RS F 133–1050 (a–b).

¹⁰ Už pažiūras, veiklą, puoselėjusią humanistines vertybes, ugdžiusią asmenybes, kurios tų vertybių pagrindu angažuotąsi mokslui ir pilietinei veiklai, taip pat už lietuvių literatūros, tautinės kultūros tradicijų puoselėjimą tais metais iš Universiteto buvo pašalintos keturios Lietuvių literatūros katedros dėstytojos: Meilė Lukšienė, Vanda Zaborskaitė, Irena Kostkevičiūtė ir Aurelija Rabačiauskaitė (1924–2002). Daugiau apie tai žr.: Viktorija Šeina, „Apie VU Lietuvių literatūros katedros bylą (1959–1961)“, in: *Vilniaus universiteto Lietuvių literatūros katedra 1940–2000*, sudarė Giedrius Viliūnas, (*Fontes historiae Universitatis Vilnensis*), Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2002, p. 187–210. – Autentiškų liudijimų bei išvalgių apibendrinimų apie laikotarpį, įvykius ir žmones esama ten pat išspausdintame M. Lukšienės straipsnyje „Apie Lietuvių literatūros katedrą...“ (p. 20–54).

¹¹ Prie tokių išvadų prieita susipažinus su autentiškais rankraščiais ir autorizuotais mašinraščiais, saugomais asmeniniame J. Lebedžio fonde (VUB RS F 133). Joms galėtų prieštarauti kai kurios publikacijos, parengtos Profesoriaus mokinių ir pasirodžiusios po jo mirties, pavyzdžiui, „Senoji lietuvių literatūra“ (V., 1977). Jos įvade pateikti pagrindiniai lenininės doktrinos teiginiai laikytini veikiau tam tikru palidijimu apie teksto lojalumą, o ne konceptualių veikalo pagrindu. Taip manyti verčia dvi svarbios aplinkybės: pirma, šios labai reikalingos anuomet knygos tekstas buvo parašytas ne J. Lebedžio; antra, veikalo tikslas, objektas ir visas jo turinys iškalbingai byloja apie autoriaus ištikimybę lituanistinių tyrimų ir tradicinių literatūros, o ne visuomenės ar kitokių mokslų metodų taikymo tradicijoms.

¹² Disertacijos pagrindu parengtoji monografija išėjo 1955-aisiais. Žinių apie ją ir kitus Profesoriaus išspausdintus darbus galima surasti išsamioje bibliografijoje: Juozas Tumelis, „Jurgio Lebedžio bibliografija“, in: *Profesorius Jurgis Lebedys*: [Straipsnių rinkinys], sudarė doc. Juozas Girdzijauskas, (*Žymieji Tarybų Lietuvos mokslininkai*), Vilnius: Mokslas, 1983, p. 206–221.

Toki vertinimą galima pailiustruoti dviem vieno – mokslinės recenzijos – žanro pavyzdžiais. Pirmoji iš dviejų – jau minėta „Lietuvių literatūros istorijos konspekto“ recenzija, skirta įvertinti Lietuvių literatūros instituto parengtus būsimos akademinės literatūros istorijos apmatus. Antroji – to paties instituto parengtos „Lietuvių literatūros chrestomatijos“ rankraščio recenzija¹³. Ir vienoje, ir kitoje J. Lebedys aptaria tą patį objektą: lietuvių literatūros raidą nuo ištakų iki XIX a. pabaigos. Tik štai, pirmojoje jis literatūros istorijos tyrimams ir savo vertinimams pagrįsti pasitelkia politinę „sankciją“ – keletą citatų iš A. Sniečkaus pranešimų:

Drg. Sniečkus VII LKP suvažiavime nurodė reikalą – suaktyvinti praeities rašytojų kūrybos nagrinėjimą, siekiant išaiškinti ir padaryti liaudies nuosavybe visa tai, kas buvo progresyvu, demokratiška lietuvių literatūroje, kas gali mums šiandien padėti komunistinėje statyboje“. Kartu drg. Sniečkus pabrėžė būtinumą sustiprinti kovą su recidyvais nacionalistinės „vieningosios srovės“ teorijos, demaskuotos LKP (b) VI suvažiavime“. Šie drg. Sniečkaus žodžiai įpareigoja suaktyvinti kultūrinio palikimo pervertinimo darbą.¹⁴

Antrojoje einama tiesiai prie parengto veikalo ir konstatavus tas pačias išeitines sudarytojų bei parengėjų pozicijas („Lietuvių literat. institutas jau atliko didelį darbą, paruošdamas liet. lit. istorijos konspekto I dalį, kurioje duodamos gairės literatūros vystymuisi, rašytojams, jų kūriniais nušviesti. Konspektą ruošiant, teko nugalėti daug sunkumų, nes – 1) trūko svarbiausių pagalbinių–paruošiamųjų darbų – *Lietuvos istorijos vadovėlio* 2) daugelio klausimų tyrinėjimas buvo visai nepradėtas, nesurinkta medžiaga,“ – citata iš pirmosios recenzijos toliau; „Lietuvių literatūros chrestomatija – seniai laukiama kaip viena iš pagrindinių priemonių lietuvių literatūrai studijuoti. Jos trūkumas vis labiau jaučiamas ir neigiamai atsiliepia mokymo darbe. Chrestomatijos laukia aukštųjų mokyklų dėstytojai, studentai, vidurinių ir pe-

¹³ Jurgis Lebedys, *Lietuvių literatūros chrestomatijos, paruoštos Lietuvių kalbos ir literatūros instituto, recenzija*, b.m., rankraštis VUB RS F 133–41. Chrestomatijos rankraštis vėliau turėjo būti taisomas atsižvelgiant į Profesoriaus pastabas. Taip manyti verčia antraštiniame lape įrašyta Profesoriaus pavardė. Pastaroji aplinkybė leidžia šį rankraštį datuoti laikotarpiu iki šios knygos pasirodymo, t.y. 1957 metų.

¹⁴ Idem, „*Lietuvių literatūros istorijos konspektas*“, lap. 3. Cituojant rankraštyje pabrauktos frazės perteiktos stačiu šriftu. Citatoje taip pat neatnaispindi kai kurie smulkūs taisymai.

dagoginių mokyklų mokytojai ir aukštesnių klasių mokiniai ir visi besidomintieji lietuvių literatūra. Lietuvių kalbos ir literatūros institutas atliko didelį darbą, paruošdamas stambią (per 1000 pusl.) feodalizmo epochos chrestomatiją. Ji sudaryta laikantis tarybinių chrestomatijų paruošimo principų. Jos pobūdis, apskritai imant, yra tinkamas, jos sudarytojų pasirinktas kelias – teisingas“, – taip pradedama antroji) nuosekliai aptariami visi chrestomatijos turinio, kompozicijos ir kitokie trūkumai, klaidos bei riktai, žinia neužmirštant nurodyti teigiamų atliktojo darbo ypatybių. (Šiuos dalykus nurodome pirmiausia tiems kultūros istorikams, kurie, pažindami *anuos laikus* iš šaltinių, o ne iš patirties, ir pasižymėdami etiniu ar kitokiu kategoriškumu, vienu masteliu matuos prievartą vykdžiusius ir ją patyrusius žmones; asmenis, reiškusius oficialiosios doktrinos tiesas bei jas savais veikalais grindusius ir toms tiesoms oponavusius ar jas įvairiais legaliais būdais griovusius „ideologinio fronto darbuotojus“.)

Ne tik menkas tokių citatų skaičius bei pobūdis, bet, svarbiausia, ir tuo pačiu metu, ir vėliau rašytų veikalų turinys rodo, kad J. Lebedys savo lietuvių literatūros istorijos tyrinėjimu, taip pat jų sklaidos leninine doktrina negrindė, o prireikus tik dangstė. Jis turėjo savą literatūros raidos vaizdą, lietuvių raštijos paveldo sampratą, literatūros paminklo vertės matą. Visa tai nustatyti, apibūdinti dabar nėra lengva dėl kelių priežasčių. Profesorius pats savo pažiūrų nėra atskirai išdėstęs jokiuose teorinio pobūdžio darbuose; be to, ne visi jo rankraščiai pateko į bibliotekas ir archyvus – galimas dalykas, kad kai kurių publikuotų veikalų turinys skiriasi nuo rankraščiuose paliudytos autoriaus minties ir valios. Papildyti jau turimą J. Lebedžio nuveiktų darbų vaizdą būtų aktualu ir prasminga dėl didelės jų vertės; tai turbūt lieka uždaviniu netolimai ateičiai. Na, o esamomis aplinkybėmis verta apie visa tai bent pasvarstyti susipažinus su turimais publikuotais ir nepublikuotais darbais, nes jų pagrindu tebėra puoselėjama, tebėra kuriama gyvoji lituanistinių studijų tradicija. Be to, ir Profesoriaus asmenybės bruožai, jo vertintosios mokslininko savybės tebėra svarbūs ir, atrodo, dar ilgai tokie išliks, nes liudija apie gerąsias lietuvių humanitarinių mokslų tradicijas.

Vienu iš didžiųjų J. Lebedžio nuopelnų reikia laikyti išsamaus, nuoseklaus, sistemiško senosios lietuvių literatūros vaizdo sukūrimą. Jo šios srities tyrinėjimai, įvairios publikacijos (įskaitant vėliau mokinių parengtus ir išleistus veikalus: minėtąją „Senąją lietuvių literatūrą“¹⁵,

¹⁵ Idem, *Senoji lietuvių literatūra*, paruošė J. Girdzijauskas, Vilnius: Mokslas, 1977.

taip pat straipsnių rinkinį „Lituanistikos baruose“¹⁶ ir monografijos apie lietuvių kalbą apmatus¹⁷), taip pat paskaitos VU lituanistams žymi naują tarpsnį senosios lietuvių raštijos tyrinėjimuose. Negausiose ankstesnėse literatūros istorijose, kai kuriose monografijose ir straipsniuose pateiktą senosios literatūros vaizdą galima apibūdinti kaip fragmentišką ir perdėm lituanizuotą. Jonas Šliūpas (1861–1944), Maironis (1862–1932), Vaižgantas (1869–1933), Juozas Gabrys (1880–1951), Mykolas Biržiška (1882–1962), Vincas Mykolaitis–Putinas (1893–1967), Juozas Ambrazevičius (Brazaitis, 1903–1974) pirmiausia kėlė ir daugiausia vertino lietuviškąją raštijos paveldo dalį; ta pačia kryptimi vėliau ėjo ir Lietuvių literatūros instituto mokslininkai, rengę pirmąjį akademinės istorijos tomą. Senosios Lietuvos ir Prūsijos įvairiakalbei literatūrai darbų paskyrę Adomas Jakštas (Aleksandras Dambrauskas, 1860–1938), Vaclovas Biržiška (1884–1956), Vincas Maciūnas (1909–2003), Marcelinas Ročka (1912–1983), Leonas Gineitis (1920–2004) ir kai kurie kiti jaunesnės kartos tyrinėtojai praeities rašytojus ir jų kūrybą vertino, atsižvelgdami į kontekstinius įvairiakalbės daugiakonfesinės senosios kultūros ryšius; suprasdamas viso žinių apie raštiją kompleksą reikšmę, ne vienas iš jų pats rinko duomenis apie lietuvių raštijai bent kuo nusipelnčius asmenis ir jų kūrinis (V. Biržiška, M. Ročka). Vis dėlto nė vienas iš čia išvardintų literatūros istorikų surinktų žinių savu metu dėl įvairių priežasčių neapibendrino ir nepavertė veikalų, nušviečiančių visą ilgą ir platų, tačiau lygia greta dar ir labai komplikotą daugiakalbės įvairiažanrės lietuvių literatūros kelią nuo seniausių laikų iki XX a. pradžios. Būtent šitai padarė ir savo bendraminčių, bendradarbių, mokinių ir auklėtinių (pirmiausia V. Zaborskaitės, J. Girdzijauskos ir kai kurių kitų) pastangomis realizavo J. Lebedys.

Sunku spėti, kokį senosios literatūros vaizdą būtume turėję šią dieną, jeigu ne Profesoriaus darbai, neleidę nutrūkti gyvajai literatūros istorijos tyrimų tradicijai. Juk iš visų minėtų autorių skaitytojui buvo prieinama galbūt tik Mykolaičio „Naujoji lietuvių literatūra“ (t. 1, K., 1936), o kitų veikalai buvo uždaryti ir saugomi specfonduose. Tuo tarpu aprobeutoje korsakinėje „Lietuvių literatūros istorijoje“ (t. 1–4, V., 1957–1968) neretai stengtasi iškelti, pabrėžti nereikšmingus, tačiau oficialiajai doktrinai geriau tikusius autorius ar kūrinius; anksčiau literatūros istorikų vaisingai nubiržytos lietuvių kultūros gairės

¹⁶ Idem, *Lituanistikos baruose*, paruošė J. Girdzijauskas, d. 1–2, Vilnius: Vaga, 1972.

¹⁷ Idem, *Lietuvių kalba XVII–XVIII a. viešajame gyvenime*, sudarytoja V. Zaborskaitė, Vilnius: Mokslas, 1976.

joje kartais būdavo persmaigstomos į mažesni, skurdesni ir bergždesni plotą.

Kai kurie rankraščiai rodo J. Lebedį su tokiais vertinimais nesitaikščius¹⁸. Neretai, pasinaudodamas netgi ta pačia retorika jis argumentuotai siūlė turėtą istorijos vaizdą pildyti kitais reikšmingais autoriais, kūrinių ir kultūros reiškinių, o vertinant praeities paminklus netaikyti dabartinių mastelių¹⁹.

¹⁸ Pavyzdžiui, minimos „Lietuvių literatūros istorijos“ nedatuotoje recenzijoje (VUB RS F 133–6, lap. 5–6; sprendžiant iš kai kurių tekste minimų realių ją būtų galima datuoti maždaug 1967 m.) jis rašė: „Feodalizmo epochos, ypač iki 1800 m. lietuvių literatūra buvo palyginti mažai tyrinėta. Daugeliu atvejų reikėjo pirmą kartą apibūdinti kultūros ir literatūros istorijos faktus, neturint nei specialesnių studijų, monografijų, nei rimtesnių straipsnių. Be to, iš pat pradžių reikėjo išspręsti nemaža probleminių klausimų, susijusių su feodalizmo epochos literatūros specifika ir pobūdžiu, nuo kurių vienokio ar kitokio sprendimo atitinkamai priklausė ir pati literatūros istorijos truktūra bei apimtis. O nuomonių būta įvairių. Sakysim, vieni galvojo, kad lietuvių literatūros istorija pradėtina Donelaičiu, kiti – Mažvydu, o dar kiti – pirmaisiais metraštiniais kūrinių (rusų k.). Būta skirtingų pažiūrų ir dėl veikalų nelietuvių kalba (lietuviška tematika), dėl neliteratūrinių savo esme, bet turinčių literatūrinių elementų ar vienu kitu požūriu reikšmingų literatūros formavimuisi raštų įtraukimo, dėl periodizacijos ir t.t. [...]“.

¹⁹ Minėtoje „Chrestomatijos“ rankraščio recenzijoje (lap. 4) jis rašė: „Chrestomatiją reiktų papildyti darbų iš lietuvių literatūros istorijos ištraukomis. Pirmiausia, tiktu įdėti ištraukų iš G. Ostermejerio „Pirmosios lietuviškų giesmyių istorijos“, juo labiau, kad ji ir dabar nėra nustojusi mokslinės vertės ir yra beveik neprieinama (tėra išlikę 1 egzempliorius). Iš jos būtų galima įdėti vietas apie geresniuosius eiliuotojus (pavyzdžiui, Kleina, Švoba), jų darbo, kovos su reakcija įvertinimą, dvasinės konsistorijos, pastorių konservatyvumo, priešiško lietuvių tautai demaskavimą, pastangas gryninti lietuvių literatūrinę kalbą, eilėdarą. Šios ištraukos drauge atstovautų ir literatūrinei polemikai dėl giesmyno reformos, nes kiti raštai nėra išlikę. [...] Nuoseklumas reikalautų įdėti į chrestomatiją ir istorinių veikalų – M. Strijkovskio ir A.V. Kojalavičiaus – ištraukų. Jų praleidimas yra visai nesuprantamas. Jei dedama nemaža ištraukų iš Lietuvos metraščių, kurie buvo kai kurių kūrinių šaltinis ir turi literatūrinių elementų, tai juo labiau turėtų būti dedamos ištraukos iš M. Strijkovskio „Kronikos“, pirmosios spausdintos Lietuvos istorijos, pasižyminčios dar gausesniais literatūriniais elementais ir tomis pačiomis politinėmis tendencijomis. A.V. Kojalavičius dėtinamas kaip aukštos literatūrinės kultūros rašytojas. Vien tai, kad jis buvo jėzuitas, neturėtų atbaidyti. Visi šie papildymai sustiprintų pasaulietinio turinio literatūrą chrestomatijoje. Eilėdaros raidai – silabinės–toninės eilėdaros elementų stiprėjimui paryškinti reiktų įdėti kiek daugiau giesmių (pavyzdžiui, bent vieną Kleino). Vargu ar pateisinama, kad chrestomatijoje nėra nė vienos katalikiškos giesmės. Gal kai ką būtų galima paimti iš „Balso širdies“, iš „Giesmės apie smertį“ [...]“. – Aukščiau cituotoje „Istorijos“ recenzijoje J. Lebedys nurodė (lap. 7–8): „Labai paviršutiniškai teapibūdinti pasaulietinio turinio raštai kitomis kalbomis XVI a. vidurio–XVII a. vidurio laikotarpiu. Tai laikytina rimta spraga. Ypač krinta į akis nepakankamas dėmesys Lietuvos istoriografijai. Natūralu būtų

Profesoriaus senosios raštijos kursą perėmęs Albinas Jovaišas prisimena, jog J. Lebedžiui užvis labiau rūpėjo išspręsti lietuvių literatūros atsiradimo problemą. „Kur lietuviško žodžio pradžia? Ką laikyti idėjiniais ir estetiniais lietuvių literatūros pradais? Kokie veiksniai skatino ir kas stabdė lietuvių literatūros formavimąsi pradinėje stadijoje?“²⁰ Ieškodamas atsakymo į šiuos klausimus, Profesorius brėžė itin plačią senosios raštijos panoramą nuo pirmųjų Lietuvos metraščių iki Donelaičio ir joje kėlė reikšmingiausius dalykus: pirmąjį pasaulietinį tekstą, pirmąją lietuvišką knygą, pirmąjį grožinės literatūros kūrinį ir t. t.; išsamiai apibūdinęs senosios literatūros poveikį vėlesniems lietuvių rašytojams, šituo būdu jis tvirtai susiejo jos raidą su XX a. lietuvių literatūra.

Vertinant nuveiktojo darbo ypatybes į akis krinta kompleksinis šio literatūros mokslininko požiūris į reiškinius ir ypatingas dėmesys stiliaus dalykams. Literatūros raidą Profesorius laikė kultūros vystymosi dalimi ir ją traktavo kaip daugialypį reiškinį, sudarytą iš kelių komponentų: literatūrinės kalbos, folkloristikos pažangos, kalbos vartojimo viešajame gyvenime bei grožinės kūrybos (pirmiausia Donelaičio)²¹. Laikydamas individualų autoriaus stilių centrine savo tyrinėjimų kategorija, J. Lebedys nelaikė jo galutiniu tikslu, o siekė toliau: apimti literatūros rūšies, žanro, srovės stilių ir taip palaipsniui eiti prie visos tautinės literatūros stilistikos²².

tikėtis, kad, Lietuvos metraščiams davus visą II skyrių (p. 55–72), ne mažiau, o gal ir daugiau vietos bus skirta ir spausdintoms Lietuvos istorijoms – Strijkovskio „Kronikai“ (lenkų k.) ir Kojelavičiaus „Lietuvos istorijai“ (lotynų k.), o šie abu autoriai tesusilaukė vos 2 1/2 puslapio (p. 180–182) petitu (kaip antraeiliai dalykai!), nors literatūrinių elementų jų veikaluose ne mažiau, kaip metraščiuose, o reikšmė visuomeniniame gyvenime taip pat labai didelė. Literatūros istorijoje derėtų platėliau paliesti ir visuomeninės minties Lietuvoje istoriją. Galima būtų joje bent suminėti pažangesnius lotyniškai rašiusius autorius – Olizarovijų, Smigleckį. Mažoka vietos skirta ir grožinei kūrybai lotynų kalba, ypač išaugusiai XVI a. I tome net neminima Radvano „Radviliada“ ir kitos poemos, rašytos XVI a. antrojoje pusėje lietuviška tematika. Silpnokai tenušviestas ir humanizmo bei renesanso poveikis lietuvių literatūrai, konkrečios to poveikio apraiškos. Apie humanizmą, tiesa, platėliau kalbama (p. 76–78), išdėstyti jo bendrieji bruožai (vietomis kiek nepaaiškintais teiginiais), bet jo poveikis Lietuvoje nėra konkrečiai apibrėžtas. Tik apie kai kuriuos autorius kalbant (pvz. apie Mykolą Lietuvį), pabrėžiamos jų humanistinės pažiūros, bet kitur ryšys su humanizmo idėjomis visai išleidžiamas iš akių“.

²⁰ Albinas Jovaišas, „Senosios literatūros panorama“, in: *Profesorius Jurgis Lebedys*, p. 18.

²¹ *Ibidem*, p. 23.

²² Vanda Zaborskaitė, „Meninio žodžio spalvos“, *ibidem*, p. 33.

Tad kokį senosios literatūros vaizdą nūnai matome, žvelgdami į „Senąją lietuvių literatūrą“? Trumpai ji apibūdinti galėtume, pasirėmę tam tikra schema, išlikusia Profesoriaus rankraščių fonde ir neblogai atspindima minėtos monografijos turinio²³. Taigi J. Lebedys literatūros raidą dalijo į keturis laikotarpius: I-ąjį, apimantį XIV a. pabaigą–XVI a. vidurį; II-ąjį, apimantį XVI a. vidurį–XVII a. vidurį; III-ąjį, apimantį XVII a. vidurį–XVIII a. pabaigą, ir IV-ąjį, apimantį XVIII a. pabaigą–1863 m. Prie I-ojo laikotarpio jis priskyrė, arba, tiksliau kalbant, aptardamas tą laikotarpį, daugiausia kalbėjo apie pasaulietinę raštiją ne lietuvių kalba: teisinius–istorinius raštus rusų k. (Metrika, XIV–XVI a.; metraščius, XV–XVI a.; Statutus, 1529, 1566, 1588), kūrinius lotynų k. (Mikalojaus Husoviano „Giesmę apie stumbrą“, 1523; Mykolo Lietuvio „Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius“, 1550/1615; Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus „Lyrika“, 1625), raštus lenkų k. (Motiejaus Strijkovskio „Kronika“, 1582; Alberto Kojalavičiaus „Lietuvos istorija“, 1650, 1669). Pirmajam laikotarpiui jis dar priskyrė Martyną Mažvydą su „Katekizmu“ (1547).

Visos schemos centre matome raštus lietuvių kalba. Juos Profesorius skirstė į tris nevienodo dydžio dalis, pavadintas „Rytų Prūsija (Karaliaučius): Reformacija“, „Reformatų relig. raštai D. Lietuvos Kunigaikšt.“ ir „Didžioji Lietuvos Kunigaikštystė (Vilnius): Katalikybė“. Pirmoji ir trečioji dalys („Rytų Prūsija“ ir „Didžioji Lietuvos Kunigaikštystė“) savu režiu dar padalintos į dvi skiltis, pavadintas „Religiniai raštai“ ir „Pasaulietiniai raštai“. Prie III-ojo laikotarpio Rytų Prūsijos dviejų skilčių prišlieta trečioji, pavadinta „Originalioji pasaulietinė grožinė literatūra“. Joje nurodyti: Adomas Frydrichas Šimelpenigis (epigramos, proginiai eilėraščiai), Donelaitis (pasakėčios, fragmentai, „Metai“) ir Kristijonas Gotlybas Milkus („Pilkainis“).

II-ojo laikotarpio Rytų Prūsijos religinių raštų skiltyje nurodyti: Jonas Bretkūnas (postilė, 1591; Biblijos vertimas, 1579–1590), Simonas Vaišnoras („Žemčiūga teologiška“, 1600), giesmynai (Mažvydo–Baltramiejaus Vilento, 1566–1570, Lozorius Zengštoko, 1612, Danieliaus Kleino, 1666, ir Merkelio Švobos giesmės Kleino giesmyne), o pasaulietinių raštų skiltyje – Kleino gramatika (1653). Iš to laikotarpio reformatų religinių raštų LDK jis nurodė: Merkelio Petkevičiaus katekizmą (1598), Jokūbo Morkūno postilę (1600), Stepono Jaugelio Telegos ir kelių kitų autorių „Knygą nobažnystės“ (1653) ir Samuelio Boguslovo Chilinskio Biblijos vertimą (1660). Iš LDK katalikų religinių raštų jis nurodė:

²³ VUB RS F 133–408.

Mikalojaus Daukšos katekizmą (1595) ir postilę (1599), Konstantino Sirvydo „Punktus sakymų“ (1629) ir Saliamono Slavočinskio „Giesmes“ (1646); iš pasaulietinių – Sirvydo žodyną (1642) ir įvairiuose poezijos rinkiniuose paskelbtas ar užrašytas panegirikas bei epitafijas.

III-ojo laikotarpio Rytų Prūsijos religinių raštų skiltyje nurodyti: Biblijos leidimai (Naujojo Testamento, 1701, 1727; visos Biblijos, 1735, 1755) ir giesmynai (Frydricho Zigmanto Šusterio, 1705, Johano Kvanto–Jono Berento, 1732, Šimelpenigio, 1753, Gotfrydo Ostermejerio, 1781, Milkiaus, 1806); pasaulietinių – Mykolo Merlino „Pagrindinis principas“ (1706), Jono Šulco išverstos Ezopo pasakėčios (1706), Pilypo ir Povilo Ruigių žodynas, gramatika bei svarstymas (1745/1747), Jokūbo Brodovskio žodynas, Ostermejerio gramatika (1791), giesmynų istorija (1793) ir Milkiaus žodynas bei gramatika (1800). LDK religinių raštų skiltyje jis nurodė „Balsą širdies“ (1726), „Pėdelį miros“ (1750), Mykolo Olševskio „Bromą“ (1753) ir katalikų katekizmą „Prastas pamokslas“ (1770/1772); pasaulietinių – Sirvydo žodyno leidimą (1713), gramatiką „Universitas“ (1737), „Mokslą skaitymo rašto“ (1763) ir atsišaukimus (1794).

IV-ojo laikotarpio Rytų Prūsijos dalyje nurodytas vienas Liudvikas Rėza, o LDK – Ksaveras Bogušas, Antanas Klementas, Silvestras Valiūnas, Dionizas Poška, Antanas Strazdas, Simonas Stanevičius, Simonas Daukantas, Kajetonas Rokas Nezabitauskis, Kajetonas Aleknavičius, Valerijonas Ažukalnis ir Antanas Baranauskas.

Didesnis dėmesys „visuomeniškai neangažuotai“ stiliaus raidai, literatūros istorijos grindimas ta raida suteikė vidinės logikos korėtam senosios raštijos vaizdui, į paskiras akis ligi tol dėliotam pagal visuomenines formacijas ir kitus panašius kriterijus. Maža to, toji vidinė logika savaime reikalavo papildomai iširti kai kuriuos netyrinėtus dalykus, pasitelkti kur kas platesnius kultūros klodus, išryškinti kontekstinius raštijos ryšius su vienalaikiais įvairiakalbės daugiakonfesišnės Lietuvos senosios kultūros reiškiniiais. Žinių apie juos turimi tyrinėjimai neteikė, todėl J. Lebedžiui teko pačiam reikalingos šiam vaizdui medžiagos ieškoti Vilniaus bibliotekose ir archyvuose, kreiptis pagalbos ir susirašinėti su užsienio kolegomis lituanistais: istorikais, lingvistais, literatūros tyrinėtojais, kolekcininkais ir t.t.

J. Lebedys rinko medžiagą ne tiktai apie iškilesnius senosios literatūros kūrėjus: Mažvydą²⁴, Vilentą²⁵, Bretkūną²⁶, Daukšą²⁷, Slavočins-

²⁴ Jo surinktoji medžiaga dabar saugoma VUB RS F 133–90.

²⁵ VUB RS F 133–89.

²⁶ VUB RS F 133–127.

kį²⁸, Donelaičių²⁹, Stanevičių³⁰, Valiūną³¹, Daukantą³² ir kai kuriuos kitus, J. Girdzijausko žodžiais tariant, „kultūros ramsčius“. Suprasdamas kultūrinės terpės reikšmę ir nujausdamas, jog tos terpės tyrimai gali išvesti prie naujų dar nežinomų reikšmingų atradimų, J. Lebedys rinko duomenis taip pat apie kolektyvus, kurių veikla buvo glaudžiai susijusi su raštijos, kurtosios taip pat ir lietuviškai, raida. Jis domėjosi rašto kultūra Lietuvoje diegusiomis vienuolijomis: pranciškonais ir bernardiniais³³, dominikonais³⁴, jėzuitais³⁵, Laterano kanauninkais, misijonieriais bei karmelitais³⁶; kaupė medžiagą apie Reformaciją³⁷, evangelikus reformatus³⁸, jų sinodus, domėjosi tų sinodų protokolais³⁹; jis domėjosi Katalikų Bažnyčia ir jos veikla Lietuvoje⁴⁰, taip pat katalikiškomis brolijomis⁴¹; rinko medžiagą apie Vilniaus universitetą⁴², Lietuvoje veikusias mokyklas⁴³, spaustuves, bibliotekas, knygynus⁴⁴, taip pat stambesnius miestus: Vilnių⁴⁵, Kauną⁴⁶ ir kt. Profesorius po kruopelę kaupė archyvinis duomenis apie lietuvių kalbos vartoseną Lietuvoje XVII–XVIII a.⁴⁷; surinktoji medžiaga dėl vertingumo buvo išleista netgi atskira knyga.

J. Lebedys susirašinėjo su žymiausiais užsienio mokslininkais ir vertėjais, tyrusiais Lietuvos senąją raštiją, vertusiais lietuvių literatūros kūrinius į kitas kalbas ir rašiusiais įvairiomis lituanistinėmis temomis: Donelaičio, Poškos, Baranausko vertėju į vokiečių kalbą Hermannu

²⁷ VUB RS F 133–112; 113; 261; 327.

²⁸ VUB RS F 133–88; 115; 243–244.

²⁹ VUB RS F 133–128; 130; 247.

³⁰ VUB RS F 133–79; 220; 223; 245–246.

³¹ VUB RS F 133–114.

³² VUB RS F 133–83; 266.

³³ Vertės nepradusių dalykų esama VUB RS F 133–229.

³⁴ VUB RS F 133–230.

³⁵ VUB RS F 133–325.

³⁶ VUB RS F 133–231.

³⁷ VUB RS F 133–101.

³⁸ VUB RS F 133–209.

³⁹ VUB RS F 133–210–212.

⁴⁰ VUB RS F 133–226–227; 232; 236; 329–330.

⁴¹ VUB RS F 133–237.

⁴² VUB RS F 133–118; 214.

⁴³ VUB RS F 133–325.

⁴⁴ VUB RS F 133–233.

⁴⁵ VUB RS F 133–235.

⁴⁶ VUB RS F 133–234.

⁴⁷ VUB RS F 133–191; 197–198; 204–207; 215; 238; 240–241.

Buddensiegu (1893–1976)⁴⁸, amerikiečių kalbininku, baltistu Gordonu B. Fordu⁴⁹, šveicarų kalbininku Janu Peteriu Locheriu⁵⁰, lenkų istoriku Jerziu Ochmanskium (1933–1996)⁵¹, žymiu indoeuropeistu Janu Szczepanu Otrębskiu (1889–1971)⁵², baltistu Janu Safarewicziumi (1904–1992)⁵³, norvegų kalbininku Christianu Schweigaardu Stangu (1900–1977)⁵⁴ ir daugeliu kitų. Gautoji informacija, užsienio publikacijos dažnųsyk padėdavo jam susidaryti vaizdą apie humanitarinių mokslų raidos tendencijas anapus „geležinės uždangos“, sekti svarbiausią lituanistikos literatūrą, o kartu liudyti apie lituanistikos padėtį Sovietų Lietuvoje.

Minėtoji korespondencija kalba apie dar vieną reikšmingą dalyką: jo tarptautinį pripažinimą. Apie pastarąjį byloja ir vienas italų enciklopedijos rengėjų užsakymas: apie 1968 m. J. Lebedys buvo paprašytas parašyti straipsnį apie lietuvių literatūrą. Šis nedidelis, vos 8 lapų, tekstas⁵⁵ gerai išreiškia Profesoriaus požiūrį į lietuvių raštijos raidą, nurodo jo vertintąsias ir kituose – didesniuose – tyrimuose plačiau aptartas tos raidos ypatybes, jos viršūnes ir gelmes. Literatūros raida šiame straipsnyje susieta su tautos ir valstybės, o ne klasės ar partijos istorija; nepataikaudamas epochos skoniui ar nuomonėms, nedarydamas reveransų valdžios malonę pelniusiems vardams bei autoritetams, J. Lebedys jame davė nuoseklų glaustą lietuvių meninio žodžio raidos vaizdą nuo XIV a. pabaigos iki savo dienų. Tomis viršūnėmis jis laikė Donelaitį⁵⁶, Baranauską⁵⁷, Maironį⁵⁸, Krėvę⁵⁹, Putiną⁶⁰, Nėrį⁶¹, labai pa-

⁴⁸ J. Lebedžio fonde saugomi trys jam rašyti H. Buddensiego laišakai, žr. VUB RS F 133–414, ir 5 jo laišakai H. Buddensiegui, žr. F 133–455.

⁴⁹ Ten pat saugomi du G.B. Fordo laišakai J. Lebedžiui, žr. VUB RS F 133–418, ir vienas pastarojo laiškas G.B. Fordui, žr. F 133–457.

⁵⁰ Ten pat saugomi 22 J. P. Locherio laišakai jam, žr. VUB RS F 133–430, ir 8 jo laišakai J. P. Locheriui, žr. F 133–462.

⁵¹ Ten pat saugomas 31 J. Ochmańskio laiškas jam, žr. VUB RS F 133–434, ir 4 jo laišakai J. Ochmańskium, žr. F 133–485.

⁵² Ten pat saugomas 1 J. Szcz. Otrębskio laiškas J. Lebedžiui, žr. VUB RS F 133–435.

⁵³ Ten pat saugomi 33 J. Safarewicziaus laišakai jam, žr. VUB RS F 133–438, ir 22 jo laišakai J. Safarewicziui, žr. F 133–466.

⁵⁴ Ten pat saugomi 12 Ch.Sch. Stango laišku J. Lebedžiui, žr. VUB RS F 133–441, ir 9 J. Lebedžio laišakai Ch.Sch. Stangui, žr. F 133–465.

⁵⁵ Jurgis Lebedys, *Lituana litteratura*: [keturi lietuviško ir du itališko teksto egz. su aut. pastabomis], 1969, VUB RS F 133–84. Straipsnis vėliau buvo išspausdintas *Lituanistikos baruose* (d. 1, p. 383–390).

⁵⁶ „Prūsija davė didelio talento nacionalinį poetą Kristijoną Donelaitį (1714–1780), kuris pasakėčiose ir ypač poemoje *Metai* nepaprastai sodria kalba pavaizdavo lietu-

lankiai atsiliepė apie Justiną Marcinkevičių⁶², paminėjo užsienyje reikšmingų kūrinių parašiusius Kazį Bradūną, Henriką Nagį (1920–1996), Alfonsą Nyką–Nyliūną, Marių Katiliškį (Albiną Vaitkų, 1914–1980), Antaną Škėmą (1910–1961) ir kai kuriuos kitus. Jo duotasis vaizdas iš esmės sutampa su šiandien turimuoju; po publikacijos *Lituanistikos baruose* jis sukėlė nemaža nepasitenkinimo (pirmiausia miniu kai kuriuos *anų laikų* Rašytojų sąjungos narius), tačiau tasai nepasitenkinimas, regis, taip ir liko *rumoresque senum severiorum*, Katulo žodžiais betariant.

vių valstiečių gyvenimą Prūsijoje, jų charakterį, baudžiavinės santvarkos nežmoniškumą, skelbė prigimtine ponų ir valstiečių lygybę, išaukštino juodąjį darbą, liaudies akimis žiūrėjo į pasaulį ir tapo vienu iš ryškiausių realizmo pradinių Europoje“, žr. ten pat, lap. 2.

⁵⁷ „Žymiausias XIX a. vidurio poetas – Antanas Baranauskas (1835–1902), sukūręs lietuvių literatūros perlą, lyrinę miško poemą *Anykščių šilėlis* (1858–1859), skambančia kaip simfonija, prisodrintą gilios emocijos, atskleidžiančią intymų lietuvių ryši su gamta ir protestą prieš carizmo politiką“, žr. ten pat, lap. 3.

⁵⁸ „Stambiausias nacionalinio judėjimo epochos poetas, vienas didžiausių lietuvių rašytojų – Jonas Mačiulis–Maironis (1862–1932), atidavęs savo lyrą kenčiančiai ir kovojančiai tėvynei, poetizavęs gimtąjį kraštą, liaudies žmogų, herojinę praeitį, kovotojus dėl tautos laisvės (eilėraščių rinkinys *Pavasario balsai* 1895, poema *Jaunoji Lietuva* 1907 ir kt.)“, žr. ten pat.

⁵⁹ „Talentingiausias ir stambiausias laikotarpio rašytojas – Vincas Krėvė–Mickevičius (1882–1954), kurio kūryboje prabyla pati tautosakos dvasia ir didelio menininko individualybė (*Dainavos šalies senų žmonių padavimai* 1912), persipina romantizmas ir realizmas, iškyla liaudies žmogaus dvasinis grožis, nacionalinis charakteris (*Šiaudinėj pastogėj*), didžios asmenybės, žmogaus–valdovo tragizmas istorijos kryžkelėse (dramatizuota poema *Šarūnas* 1911, istorinė drama *Skirgaila*)“, žr. ten pat, lap. 4.

⁶⁰ „Visu pajėgumu pasireiškė įvairiapusiško talento rašytojas Vincas Mykolaitis–Putinas (1893–1967), simbolistas, didelės dramatinės įtampos intelektualinės poezijos kūrėjas (*Tarp dviejų aušrų* 1927, *Keliai ir kryžkeliai* 1936), išgarsėjęs psichologiniu romanu *Altorių šešėly* (I–III, 1933), žymus dramaturgas (*Valdovas* ir kt.)“, žr. ten pat, lap. 5.

⁶¹ „Prie Trečio fronto prisidėjo talentinga poetė Salomėja Nėris (1904–1945). Iš šviesių jaunystės svajonių ir romantiščių polėkių (*Anksti rytą* 1927), ji perėjo į gilesnę susimąstymą, gaivališką maištavimą (*Pėdos smėly* 1931). Pasukusi kairėn, ieškojo naujos išraiškos revoliucinei minčiai (*Per lūžtantį ledą* 1935), pasiekė visuomeninio turinio ir intymaus jausmo vienovę (*Diemedžiu žydėsiu* 1938). [...] Žymiausia tarybinė poetė buvo S. Nėris (lyrinės poemos – *Bolševiko kelias*, *Keturi*, *Mama, kur tu?* ir kt., eilėraščių rinkiniai – *Dainuok, širdie, gyvenimą*, *Lakštingala negali nečiulbėti*). Jos kūryboje susiliejo visuomeniniai ir asmeniniai, romantiniai ir realistiniai pradai, heroizmas ir intymus šiltas jausmas, tragizmas ir šviesus optimizmas“, žr. ten pat, lap. 6–7.

⁶² „Iš gausaus po karo išaugusio jaunų rašytojų būrio svariausiai pasireiškė poetas Justinas Marcinkevičius savo poemomis – *Kraujas ir pelenai* (1960), *Donelaitis* (1964), eilėraščių rinkiniais, apysaka *Pušis, kuri juokėsi* (1961), drama–poema *Mindaugas* (1968)“, žr. ten pat, lap. 8.

Šiaip ar taip, laikai ir žmonės nuo 1959–1961 m. šiek tiek pasikeitė, tačiau apie tai geriau galima spręsti tik dabar.

Dar vienu didžiu Profesoriaus nuopelnu laikytinas tam tikras lituanisto idealas, kurį jis formavo asmeniniu pavyzdžiu, kasdiene mokslinė veikla, santykio su aplinka bei praeitimi demonstravimu ir mokymu, ugdymu bei kitokia pedagogine veikla. 1983–aisiais publikuotoje atsiminimų knygoje paskelbta vertingų liudijimų apie J. Lebedžio asmenybę (Viktorijos Daujotytės–Pakerienės, Juozo Girdzijausko, Vinco Urbučio, Zigmo Zinkevičiaus, Juozo Pikčilingio, Donato Saukos ir daugelio kitų). Vienas iš Profesorių geriau pažinojusių, Girdzijauskas, šiuo klausimu taip apibūdina Lebedį:

Lebedys buvo lituanisto pavyzdys (bent jau vienas ryškiausių). Pagal jį jaunesnieji kolegos sprendė ir apie lituanistiką – jos objektą, tikslus, metodus, apie jos galimybes apskritai. Todėl Lebedžio aplinkoje ryškėjo tiek lituanisto mokslininko, tiek lituanistikos kaip mokslo idealas.

Lituanistas – tai plačių interesų žmogus, kurio pagrindinis rūpestis puoselėti nacionalinę kultūrą. Kiekvienas žmogus yra kurios nors tautos atstovas ir augti, dvasiškai tobulėti gali tikrai kartu su ja, aktyviai dalyvaudamas jos gyvenime ir atsakydamas už jos ateitį. Šitaip suprasta aukščiausia individualios egzistencijos prasmė paaiškina visa kita.

Lituanistas pirmiausia turi būti geras specialistas. O geras specialistas privalo suderinti specializaciją su universalumu. Literatui neužtenka literatūros, o kalbininkui kalbos. Literatas, daugiausia jėgų atiduodamas specialybei, kartu turi studijuoti istoriją, kalbą, tautosaką, kitas meno šakas, kad tautos kultūrą suvoktų kaip visumą, kad išsiaiškintų ją formuojančius ir jos raidą sąlygojančius veiksnius, kad nustatytų literatūros reikšmę bei vietą kultūros visumoje. [...]

Lituanistui literatui neužtenka domėtis vien lietuvių literatūra – jam privalu nors bendrais bruožais išmanyti ir kitų (ypač kaimyninių) tautų literatūrą, kad galėtų geriau pažinti savoją. Todėl lituanistas turi tikslingai mokytis kalbų – pirmiausia lotynų, lenkų, vokiečių, rusų, taip pat latvių, prancūzų, anglų. [...]

Iš savo specialybės reikia turėti vieną sritį, ją geriausiai pažinti, būti joje nepakeičiamam, o kartu būtina gilintis į visas savo literatūros epochas, visus jos periodus ir laikotarpius, į visokias jos problemas, kad būtum kompetentingas visais lietuvių literatūros klausimais – nuo žilos senovės iki šių dienų. Taigi lituanistui turi būti svetimas bet koks užsisklendimas nuo didžiųjų gyvenimo ir kultūros problemų, bet koks „provincialumas“. [...]

*Tokiais skatinimais ir reikalavimais Lebedys pirmiausia stengėsi plėsti bendrą kultūrinį lituanisto akiratį. Tie reikalavimai buvo itin veiksmingi todėl, kad pats Lebedys jų laikėsi savo praktinėje mokslinėje veikloje.*⁶³

Pats Profesorius, regis, nėra atskirai svarstęs ir raštu išdėstęs savo minčių apie lituanisto idealą (tokio teksto nesuradome jo rankraščių fonde). Vis dėlto iš retų frazių, įrašytų recenzijose, straipsnių apmatuose ir kituose jo tekstuose galima susidaryti maždaug tokį patį paveikslą, kokį aukščiau cituotoje ištraukoje nupiešė profesorius Girdzijauskas. „Disertantas parodo savo akiračio platumą, labai gerą ne tik apsakymo, bet ir visos apimamo laikotarpio lietuvių literatūros, taip pat kitų tautų literatūrų pažinimą. Toks nagrinėjimas leidžia parodyti apsakymo evoliucijos priklausomybę nuo viso literatūros proceso, išaiškinti daugelio jo naujų bruožų atsiradimą. Iš šių skyrių išryškėja autoriaus sugebėjimas užčiuopti ryšius, tai, kas esmingiausia, mokėjimas atrinkti medžiagą, pasitenkinti minimaliu jos kiekiu ir duoti sintetinį, ryškų vaizdą“, – pabrėžiama vienoje recenzijoje⁶⁴. „V. Vanagas bus gal ne vieno kaltinamas Strazdo nuskurdinimu, jam bus prikaišiojamas per didelis kritiškumas ar net kriticizmas, meilės stoka. Čia pabrėžtina, kad ne „nuvainikavimo“ aistra, ne poleminis įkarštis valdė V. Vanago plunksną, o meilės poetui jis parodė daugiau, negu kas nors kitas, parodė ne žodžiais, o darbu, rausdamasis ne vienerius metus archyvuose. Mokslininko meilė kiek kitokia: ji pareiškia ne skambiomis deklaracijomis, o didžiausiu sąžiningumu ir kruopštumu, įtemptomis pastangomis iškelti kiekvieną bruoželį, detalę, atkurti tikrąjį paveikslą“, – nurodoma kitos disertacijos recenzijoje⁶⁵. „Pažymėtinas ir disertantės santykis su nagrinėjamuoju autorium. Visoje disertacijoje jaučiama giliai slypinti vidinė šiluma, rašytojo branginimas ir meilė, išplaukianti iš jo, kaip didelio tauraus žmogaus ir menininko, vertinimo. Bet tai nepasireiškia anaipol idealizacija, pastangomis visa išaiškinti „į gerąją pusę“, kėlimu virš kitų, trūkumų nutylėjimu.

⁶³ Juozas Girdzijauskas, „Pedagogo išmintis“, in: *Profesorius Jurgis Lebedys*, p. 90–91.

⁶⁴ Jurgis Lebedys, A. Zalatoriaus disertacijos „Apsakymo žanro raida lietuvių literatūroje (iki 1917 m.)“ recenzija, 1968 II 13, rankraštis VUB RS F 133–11, lap. 2. Tekstas vėliau buvo išspausdintas straipsnių rinkinyje: Jurgis Lebedys, *Lituanistikos baruose*, d. 2: Recenzijos, paskaitos, sumanymai, paruošė J. Girdzijauskas, Vilnius: Vaga, 1972, p. 82–86.

⁶⁵ Idem, *Vytauto Vanago disertacijos „Antanas Strazdas“ recenzija*, 1967 V 8, rankraštis VUB RS F 133–18, lap. 4. Tekstas vėliau buvo išspausdintas: *Lituanistikos baruose*, d. 2, p. 77–82.

Disertantė yra objektyvi. Todėl ta vidinė šiluma ne tik nekenkia, bet padeda J. Biliūną geriau suprasti, teisingiau vertinti ir dar labiau pamėgti, kaip jis ir yra vertas“, – pastebima dar kitoje recenzijoje⁶⁶.

Puoselėdamas lituanistinių tyrinėjimų tradicija, J. Lebedys rėmėsi vertingiausiais vyresnės kartos humanitarų darbais. Jis jų, netgi nepublikuotų, nesisavino (tai būtų atskira tema kalbant apie *anų laikų* lituanistikos savitumus), o kitų nuopelnus savęs nesureikšmindamas nurodydavo straipsniuose. Apie tai byloja ne vienas tekstas; savo mintį čia paremsime vienu iš jų. Aiškindamasis tuomet dar tik pradėtą tirti Vilniaus krašte gimusių pirmųjų lietuvių humanistų indėlį, vėliau apibendrintą puikia Juozo Tumelio studija⁶⁷, J. Lebedys apie vieną iš jų – Jurgį Zablockį – rašė⁶⁸: „V. Biržiška paskutiniuose savo darbuose buvo linkęs J. Zablockį kildinti (ypač atsižvelgdamas į jo draugystę su A. Kulviečiu, kurią suponavo buvus nuo mažens) iš Užbalių kaimo, 12 kilometrų nuo Jonavos. Bet tas kildinimas neturėjo tvirtesnio pagrindo. Tik 1960 m. balandžio mėnesį buvo išaiškinta šio rašytojo kilmė. Akademikas K. Jablonskis surado Lietuvos TSR Mokslų akademijos Centrinės bibliotekos rankraščių skyriuje J. Zablockio dovanojamąjį raštą broliams (su jo paties autografu), kuris ir padėjo išaiškinti ne tik jo kilimo vietą, bet ir giminę. Tuo raštu remdamasis, akademikas ieškojo kitų dokumentų. Porą jų, nors mažesnės vertės, surado dar Lietuvos metrikoje ir, jau sirgdamas, juos iššifravo ir nurašė iš mikrofilmų. Paaiškėjo, kad keletas jau seniai paskelbtų dokumentų taip pat susiję su J. Zablockiu ir drauge su naujai surastaisiais padeda ne viena dalyką nušviesti. Ankstyva mirtis neleido akad. K. Jablonskiui apie šį savo atradimą nei parašyti, nei rastųjų dokumentų paskelbti. Remiantis naujai surastaisiais ir seniau paskelbtaisiais dokumentais, taip pat kai kuriais akademiko nurodymais, čia ir bandoma platėliau nušviesti J. Zablockio kilmę, gimimo vietą ir kitus susijusius klausimus, nepretenduojant į išsamumą“.

⁶⁶ Idem, M. Lukšienės disertacijos „Jono Biliūno kūryba“ recenzija, b.m., rankraštis VUB RS F 133–38, lap. 3. Tekstą galima datuoti 1955 m., žr. *Lituanistikos baruose*, d. 2, p. 290. Recenzija vėliau buvo išspausdinta tame pačiame leidinyje, p. 65–67.

⁶⁷ Juozas Tumelis, „Stanislovas Rapolionis ir jo laikai“, in: *Stanislovas Rapolionis*, sudarė E. Ulčinaitė, J. Tumelis, (Lietuvos mokslo paminklai), Vilnius: Mintis, 1986, p. 8–62.

⁶⁸ Jurgis Lebedys, *Jurgio Zablockio kilmė*, 1965, rankraštis ir mašinarštis VUB RS F 133–390, lap. 2. Tekstas vėliau buvo išspausdintas minėtame straipsnių rinkinyje: Idem, *Lituanistikos baruose*, d. 1: Studijos ir straipsniai, paruošė J. Girdzijauskas, Vilnius: Vaga, 1972, p. 66–77.

Daugiau liudijimų apie lituanisto asmens bruožus esama keliuose rankraštiniuose rekomendacijų studentams apmatuose. Profesoriaus vertinimu, lituanistiką studijuoti, gyvenimą su lituanistika susieti yra svarbu pirmiausia dėl patriotinių paskatų (citatų kalba netaisyta): „Iš lituanisto daug reikalaujama – bet garbinga – ir viena ir *naudingiausia – savo kraštui!*“⁶⁹; „Patriotinė pareiga – būti *gerais lit[uanistais]*“⁷⁰. Tai – nemažos reikšmės frazės; *anuos laikus* prisimenančiam žmogui jos neabejotinai kalba pirmiausia apie tautiškas humanistines pedagogo nuostatas.

Kita reikšminga idealaus lituanisto savybe Profesorius laikė visuomeniškumą, aktyvią asmeninę žmogaus poziciją bei raišką. Tose pačiose rekomendacijose J. Lebedys nurodė, jog vienas iš pagrindinių tikslų studijuojant yra „*visapusiškas pasiruošimas gyvenimui – visuo-m[eniniam] darbui*“. Jo vertinimu, lituanistas turės būti „*ne kabinetinis žmogus*“⁷¹. Šių nuostatų svarbą patvirtina jo auklėtinių ir mokinių veikla: su jais nūnai mes galime sieti ne tik tai lituanistikos studijų suklestėjimą Vilniaus universitete, bet ir visus bent kiek reikšmingesnius humanitarinio gyvenimo įvykius veik iki XX a. pabaigos.

Dar viena idealaus lituanisto savybe Profesorius laikė galias specialybės žinias, lituanistikos viršūnių siekimą. Nurodęs, jog studijų tikslas yra „*pasidaryti geru specialistu*“, toliau Profesorius taip aiškino gero specialisto sampratą: jam būdingas „*žinių gausumas*“, „*savarankiškumo išsiugdymas*“, taip pat „*visapusiškas pasiruošimas gyvenimui*“⁷². Kadangi „*mokymo planas – ne labai tobulas*“, privalu politinių mokslų atimtą studijų laiką kompensuoti savarankišku darbu su šaltiniais („*Jūsų pačių pareiga*“ tą planą „*išlyginti!*“⁷³). „*Literatai turi domėtis ne vien literatūra, bet ir kalba. Kalbininkai – ne vien kalba*“⁷⁴, – perspėjo Profesorius ir toliau paminėjo, jog filologui privalu skaityti literatūros teorijos veikalus (čia jis nurodė literatūros mokslininkus Abramovičių, Timofejevą ir Zaborskaitę), žymių kritikų ir tyrinėtojų darbus (Bielinskis, Korsakas, Mykolaitis, Lankutis, Kubilius), žymiųjų kalbininkų raštus

⁶⁹ Idem, *Pradedantiesiems studijas*: [metodinės rekomendacijos studentams ir doktorantams], 1955–1962, VUB RS F 133–255, lap. 1 (iš rekomendacijų I k. lituanistams rankraščio, datuoto 1962 IX 10). Kursyvu perteiktos vietos originale pabrauktos vienu arba dviem brūkšniais.

⁷⁰ *Ibidem*, pastaba įrašyta juodu rašalu paraštėje.

⁷¹ *Ibidem*, lap. 1.

⁷² *Ibidem*.

⁷³ *Ibidem*, lap. 4.

⁷⁴ *Ibidem*, lap. 5.

(Būga, Jablonskis, Balčikonis, Zinkevičius), geriausias grožinės kūrybos, Lietuvos istorijos ir t.t. veikalus. Galvodamas apie plataus akiračio specialistą, jis suprato užsienio kalbų svarbą, todėl rekomendacijose taip pat pabrėžė: „Filologas–lituanistas turi mokėti apie 10 kalbų. *Minimum*: be rusų – lenkų, latvių, vokiečių, lotynų”⁷⁵.

Šios mintys leidžia suprasti dar vieną svarbų dalyką, charakterizuojantį septintojo dešimtmečio lituanistiką. Plačiai suprasdamas taikomąjį pastarosios pobūdį, J. Lebedys pats kūrė arba reikšmingai prisidėjo prie svarbiųjų humanitarinių projektų: nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos, biobibliografinių žodynų, enciklopedijų, „Lituanistinės bibliotekos” ir kitų serijų parengimo. Lebedžio indėlis ir čia buvo didžiulis. Pavyzdžiui, jis buvo vienas iš tų kelių asmenų, kūrusių „Lituanistinės bibliotekos” planus, rengusių paskirus tomus ir tam darbui angažavusių kitus. Apie tai byloja sumanymai ir siūlymai įtraukti reikšmingesnius autorius serijos planuosna⁷⁶, taip pat paskiriems autoriams: Donelaičiui⁷⁷, Stanevičiui⁷⁸, Daukantui⁷⁹, Baranauskui⁸⁰, Vincui Kudirkai⁸¹, ir kitiems, – skirtų tomų projektai. Iš jų natūraliai augo kiti; veikiai gimė keletas kitų panašių serijų. Visa tai ne tik žymi, bet ir paaiškina bene reikšmingiausią *anų laikų* (šeštojo–devintojo dešimtmečių) lituanistikos pasiekimą: būtent tada lituanistinių, pirmiausia Lietuvos senosios kultūros paveldo, tyrimų centras galutinai persikėlė į Lietuvą ir susitelkė Vilniuje. Ir nemaža nuopelnų čia priklauso ne kam kitam, o profesoriumi Jurgiui Lebedžiui.

...Vargu ar kas nors vienas kol kas gali duoti pilną objektyvų *anų laikų* lituanistikos vertinimą. (Regis, tai vis dar lieka uždaviniu ateičiai.) Šiuo metu galima kalbėti apie kurios nors humanitarų generacijos santykį su praeitimi: pasaulėžiūrą labiau paveikusiais dėstytojais, lituanistikos veikalais, kūrybinę dvasią kėlusia ar ją slopinusia aplinka, pirmaisiais mokslinio darbo bandymais ir kt. Kaip ir kiekvienos kitos, mano kartos lituanistų santykis su profesoriumi, jo bendradarbiais ir Universitetu buvo ir lieka savitas. Jį tokiu pirmiausia daro ypatingas, nepakartojamas studijų laikotarpis ir pirmieji savarankiško darbo metai. Tai -

⁷⁵ *Ibidem*, lap. 7.

⁷⁶ VUB RS F 133–153.

⁷⁷ VUB RS F 133–188.

⁷⁸ VUB RS F 133–149; 155; 172.

⁷⁹ VUB RS F 133–126.

⁸⁰ VUB RS F 133–160.

⁸¹ VUB RS F 133–159.

labai svarbi aplinkybė, kadangi tik studijos Universitete daugelio iš mūsų dviasiai suteikė tam tikrą reikšmingą apibrėžtį, individualybę.

Taigi 1977-ieji. Tais metais studijuoti lietuvių filologijos pirmą kartą buvo priimtas net šimtas studentų. (1978 m. ir vėliau šis skaičius jau nebebuvo mažinamas.) Pasinaudojant valdžios palankumu seniausiai Sovietų Sąjungoje aukštajai mokyklai, besiruošiančiai švesti 400-ių šimtų metų jubiliejų, buvo plečiama lituanistinių tyrimų bazė, stiprinamos lituanistinės katedros, toliau kuriamas ir puošiamas Lituanistikos centras. O svarbiausia, pasirodė pagrindinių lituanistikos disciplinų vadovėliai: Zigmo Zinkevičiaus „Lietuvių kalbos dialektologija“ (1978) ir „Lietuvių kalbos istorinė gramatika“ (t. 1–2; 1980–1981), Jono Palionio „Lietuvių literatūrinės kalbos istorija“ (1979), Jono Kabelkos „Baltų filologijos įvadas“ (1982), Jono Dumčiaus, Kazimiero Kuzavinio ir Ričardo Mirono „Elementa Latina“ (1978) ir kai kurie kiti. Vienas iš reikšmingiausių buvo minėtoji Lebedžio „Senoji lietuvių literatūra“ (1977).

Ir šis, ir kiti vadovėliai žymėjo dar vienos svarbios permainos pradžia: universitetinis mokslas jau galėjo sklisti nepalyginamai greičiau ir plačiau. Mat iki tol filologai pagrindines disciplinas įsisavindavo, daugiausia lankydami paskaitas, pratybas ir seminarus; pagrindinis žinių šaltinis iki tol buvo studentiški užrašai ir konspektai. Jei profesorius skaitė originalų kursą, užrašai ilgam tapdavo svarbiausių kurios nors mokslo šakos žinių šaltiniu. Jei ne, studentas tiesiog tuščiai sugaišdavo laiką, nes tuos pačius dalykus nesunkiai galėdavo surasti bibliotekose (iš tų laikų prisimenu ne vieną skelbimų lentoje iškabintą Universiteto bibliotekos direktoriaus įsakymą, nurodžiusi už šturkščius elgesio pažeidimus: leidinių supjaustymą, iškarpymą ar sudraskymą, – skaitytojų teises atimti iš kai kurių studentų ir, deja, kelių kai kuriuos filologijos kursus skaičiusių dėstytojų). O čia per kelerius metus didžiuliais tiražais pasirodo pagrindinių lituanistinių disciplinų vadovėliai! Jie jau leido būsimiesiems lituanistams humanitarinių mokslų pagrindus susiformuoti savarankiškai, o specialistams suteikė retą galimybę gilintis į menkiau ištirtas humanitarinių mokslų sritis nebegaištant prie elementariųjų kursų dėstymo. Tad veikiai lituanistikoje ėmė mažėti „baltųjų dėmių“.

Suprantama, garantuoti lituanistinių mokslų ateitį būtų sunku be kitos svarbios sąlygos, o būtent, profesūros. Turbūt nesuklysiu vertindamas, jog Filologijos fakultetas jubiliejiniais metais gyveno tarsi kokį *aukso amžių*. Literatūros istorijos kursus tuomet jame skaitė Viktorija Daujotytė-Pakerienė, Elena Bukelienė, Albinas Jovaišas ir Juozas

Girdzijauskas, kritikos – Adolfas Sprindis (1921–1986), lietuvių tautosaką dėstė Donatas Sauka, dialektologijos dalykus – Zigmas Zinkevičius ir Aleksas Girdenis, istorinės lietuvių kalbos gramatikos kursą skaitė Vytautas Mažiulis, baltų filologijos įvadą – Jonas Kabelka (1914–1986), kelis stilistikos kursus – Juozas Pikčilingis (1926–1991), įvairias kitas kalbotyros disciplinas – Regina Venckutė, Vincas Urbutis, Jonas Balkevičius (1923–2000) ir kt. O kur dar didieji *klasikai*: Jonas Dumčius (1905–1986), Leonas Valkūnas (1914–1990), Henrikas Zabulis ir kiti!

Iš šitu, Ovidijaus žodžiais tariant, *literatų choro* retsykais nuskambėdavo koks nors pasakojimas apie vyresnės kartos mokytoją, didžiausią senosios literatūros žinovą Jurgį Lebedį. Pasakota apie ypatingas Profesoriaus iškylas su keliais artimiausiais bendražygiais ir prasmingas diskusijas įvairiais lietuvių kultūros klausimais. Ir nors tų diskusijų turinys auditorijoje plačiau nebūdavo atskleidžiamas, tačiau ir to, kas buvo papasakojama, ganėdavo: studentiška vaizduotė trūkstamas pasakojimo dalis užpildydavo romantiškais filomatinės veiklos vaizdais. Štai šitaip tų diskusijų objektas, o būtent, lietuvių literatūra ir kalba, ne mažiau už paskaitas formavo įsitikinimą apie nekasdienišką lituanistikos vertę. Spėju, kad šis įsitikinimas liko gyvas ir vėliau, kai Filologijos fakulteto auditorijas paliko pirmoji *anų laikų* lituanistų centurija. Kad ir kaip ten buvo paskui, čia svarbu pabrėžti vieną labai reikšmingą dalyką: pedagogai, Lebedžio bendradarbiai ir mokiniai, ir lituanistinė pedagoginė literatūra be ženklus komunistinės ideologijos balasto žymėjo minėtąjį perversmą, prasidėjusį andainykštėje lituanistikoje.

Kad ir kaip keista, dabar, keturioliktaisiais nepriklausomos valstybės metais, lituanistikos baruose vėl juntamas idėjų ir pasiaukojamo darbo stygius. Seniai nutilo kolegų istorikų ir kalbininkų balsai, prieš tris dešimtmečius garsiai skelbę ir kuriam laikui suformavę visuomenės nuomonę apie reikšmingus – reikšmingesnius už savo – lietuvių literatūrologų darbus. Dažnai su senu lituanistikos bagažu važiuojama ir aukštosiose mokyklose, ir mokslo institutuose, ir Pasaulio lituanistų asociacijos ar kitose humanitarų konferencijose. Taigi nieko nuostabaus, jog prestižo praradimas visai neseniai lituanistų bendruomenę atvedė prie prarajos, kurioje būtų negrįžtamai dingę kai kurie svarbūs lituanistikos laimėjimai. (Čia miniu šiaip jau reikalingos bei prasmingos mokslo ir studijų reformos pavidalus, agresyvių žemažiūrių vykdytojų numatytus humanitariniams mokslams.) Tokiomis aplinkybėmis aktualesnė ir svarbesnė už nuveiktus darbus darosi jau minėta Profesoriaus pamoka bendradarbiams ir bendraminčiams – as-

meniniu pavyzdžiu ir darbais parodyta nauda, kylanti iš telkimosi ir telkimo. Nenumanome, kurlink lengviau siekti proveržio? – Telkimės ir telkime! Nematome, kokie kultūros iššūkiai, kokios kasdienio gyvenimo grėsmės veikiai gali lemtingai paveikti lituanistikos raidą? – Telkimės ir telkime! Nejučiamė, kokias gaires privalu susmaigstyti jaunajai mokslininkų kartai? – Telkimės ir telkime! Ir tegul „Jurgio Lebedžio skaitymai“ tampa ne tik skambiu raginimu, bet taip pat ir vidiniu tvirtu mūsų įsipareigojimu savai valstybei, ieškančiai savo vietos, veido ir balso Europos Sąjungoje.

Įteikta 2004 m. gegužės 17 d.
Parengta 2004 m. rugpjūčio 8 d.